

Modelele economice europene în confruntare cu globalizarea

Ana BAL

Academia de Științe Economice, București

Abstract

The european economic models (social market economy, contractualist economy etc.) undergo strong pressures at present from globalization forces. According to some specialists the adjustments to these pressures would lead to the loss of their specific features, to global uniformity of the economic structures and policies. This paper presents: why is globalization perceived as a threat towards the economic european models, if it really produces changes which will lead to the disappearance of their identity, a theoretical approach of the relation State – market and the analyze of the recent transformations produces in some european economies.

Keywords: *european economic models, globalisation, market, state, political, social and cultural values.*

JEL classification: B12, P52.

De ce ar fi “modelele”¹ economice europene în confruntare cu globalizarea? Duce această confruntare la pierderea specificității modelelor europene? Acestea sunt cele două întrebări la care vom

încerca să schițăm unele răspunsuri în lucrarea de față.

Globalizarea este un ansamblu de fenomene, care implică, în primul rând, extinderea și amplificarea fenomenelor de dereglementare, privatizare și liberalizare a activităților economice în plan intern și internațional, simultan cu accentuarea tendințelor de integrare a economiilor,

¹ Termenul este folosit în lucrare cu sensul de “sistem”, vezi și explicațiile din Bal (coord.), 2006, cap.3, pag.54-55.

producțiilor și piețelor internaționale. Sintetic exprimat, înseamnă o extindere a piețelor libere pe plan mondial. Promotorii acestui curent ideatic (neoliberalism) și ai politicilor economice inspirate de acest curent teoretic susțin că acest trend este justificat de avantajele majore asociate reglementării prin piețe, anume: creșterea eficienței alocării resurselor, menținerea stimulentei pentru muncă, inovare tehnică și organizațională, creșterea avuției (bunăstării) pe plan intern și internațional, și, în cele din urmă, satisfacerea mai deplină a nevoilor și cerințelor consumatorilor, la cele mai avantajoase prețuri pentru ei.

Există însă și o paletă largă de păreri diferite. De pildă, J. Gray, profesor la London School of Economics, opinează (Gray, 1999) că piețele reglementate sunt o prezență normală în orice societate, în timp ce piețele libere sunt un produs artificial, bazat pe coerciție politică. Într-o desfășurare normală a vieții politice democratice, piețele libere ar avea o viață scurtă, deoarece costurile lor sociale sunt atât de mari încât ele nu pot fi legitimize în nici o democrație. În absența unui stat puternic dedicat programului economic liberal, piețele vor fi constrânse de mii de reguli și reglementări care apar spontan, ca răspuns la diferite probleme sociale (Gray, 1999).

Revenind la întrebarea inițială, de ce se vorbește totuși, despre o confruntare între globalizare și “modelele” europene? Deoarece, de regulă, modelele europene au implicată, în construcția lor specifică, un grad mai mare de intervenționism statal în varii forme, iar cea mai mare parte a fenomenelor presupuse de globalizare exercită presiuni în direcția unei reduceri semnificative a rolului statului în economie. Deoarece economia americană este

economia care se caracterizează prin cea mai redusă implicare statală, deseori, vorbindu-se despre globalizare, s-a folosit termenul de “americanizare”, anumiți specialiști considerând că avansul globalizării s-ar datora unui proiect deliberat promovat de puterea hegemonică a lumii, S.U.A., de export de mecanisme proprii către alte economii ale lumii. În opinia majorității specialiștilor, economiile europene sunt obligate la anumite transformări de mecanisme economice, pentru a face față creșterii concurenței pe piețele interne și internaționale, concurență devenită mai acerbă ca urmare a reducerii sau eliminării obstacolelor din calea fluxurilor economice externe, respectiv internaționale. Unii se tem chiar că aceste transformări ar conduce la pierderea acestor particularități ale unor economii care ne justificau discursul despre modelele europene. În discuție intră, înainte de toate, o trăsătură comună tuturor acestor modele, dincolo de diferențele dintre ele. Este vorba despre politica socială de largă cuprindere, care tinde să devină o emblemă chiar a Uniunii Europene în ansamblul ei.

Cum se confruntă, în fapt, modelele cu globalizarea? Fac ele eforturi disperate de aliniere la tendințele globale sau se străduiesc să-și apere specificitățile? De ce se perpetuează diferențe de opinie mai mari sau mai mici între curentele teoretice sau autoritățile guvernamentale privitor la raportul dintre piețe și state ca mecanisme centrale de reglementare și organizare a activităților economice naționale și internaționale?²

Lucrarea de față își propune următoarele linii de abordare: mai întâi, să schi-

² Nu putem decât parțial să răspundem la aceste întrebări în această lucrare.

țeze un cadru de analiză teoretică privind raportul dintre piețe libere și intervenție statală și apoi să prezinte câteva realități ale acestei confruntări, deci câteva transformări suferite de modelele economice europene în ultimii ani.

Cadrul analitic teoretic din prima parte a lucrării va fi construit pe baza a două tipuri de abordări:

- procedând la o regăsire a conținutului original al concepțiilor părinților științelor economice despre piață, deoarece se pare că opinia lor, mult mai nuanțată, a suferit deformări sau simplificări excesive de-a lungul timpului; această situație concură la crearea, în prezent, a unei imagini idealizate despre eficiența și efectele piețelor libere, concurențiale, în contrast forțat cu eșecurile intervenției statale;
- urmărind condițiile istorice diferite ale apariției statului modern în S.U.A., respectiv Europa.

Regăsirea concepției primare despre piață în opera părinților științelor economice

De ce sunt contestate piețele ca cele mai eficiente mecanisme reglatoare? Majoritatea economiștilor, indiferent de curentele teoretice cărora le aparțin, recunosc că există anumite “eșecuri” ale lor (cele mai frecvent acceptate: furnizarea de “bunuri publice” și producerea de externalități negative). Dar, economiștii heterodocși (neliberali) acuză, în primul rând, faptul că piețele neîngrădite conduc, în plus, la inegalități sociale mari. Oare de ce părinții liberalismului economic nu au luat în considerare astfel de efecte? Deoarece, așa cum va reieși din detalierea următoare, ei au prezumat un anumit

comportament al oamenilor în cadrul piețelor și întrunirea anumitor condiții de funcționare ale acestora (vezi cele prezentate mai jos). În realitate însă, aceste condiții fie nu se regăsesc în totalitate, fie sunt inadecvate realității prezente (de pildă, comportamentul organizațiilor-cum ar fi firmele- în calitate de agenți economici este oarecum diferit, comparativ cu cel al persoanelor individuale, după cum arată anumiți mari teoreticieni- Coase, Williamson, Olson; vezi și Iancu, 1998).

În cele ce urmează ne-am propus o rememorare a înțeleșurilor originare ale pieței la părinții teoriei economice (anume la A. Smith), care, să nu uităm, se declarau “filosofi morali”.

În principala sa lucrare, considerată temelie științelor economice “Avuția națiunilor. Cercetare asupra naturii și cauzelor ei”, A. Smith propune următoarele idei despre om și relațiile dintre oameni, ca temelie al înțelegerii funcționării economiei (Djelic, 2006) (de subliniat ideea că Smith, ca și Locke, considera că omul este “omul natural”, pre-politic, deci, înainte de orice alt mod de afirmare, el se afirmă ca un om economic), idei devenite monedă comună în literatura clasică – liberală și neoclasică – neoliberală (Djelic, 2006):

- a) indivizii au o înclinație naturală spre “a face comerț și troc”;
- b) piețele, înțelese drept combinație a unei multitudini de tranzacții, se caracterizează printr-o anumită ordine, care se manifestă ca o “lege naturală”- “mână invizibilă”; această ordine se caracterizează prin aceea că, deși indivizii acționează pentru maximizarea bunăstării și a câștigurilor personale, prin acțiunea lor, se realizează, ca un produs involuntar, binele colectiv;
- c) piețele sunt piețe cu concurență per-

fectă, ele caracterizându-se printr-un număr mare de participanți, circulația liberă a resurselor, bunurilor produse și a informațiilor etc.

Autorii care s-au aplecat mai atent asupra operei lui A. Smith au subliniat ideea că aceste formulări din opera sa economică nu pot fi înțelese corect decât dacă sunt coroborate cu alte idei ale acestuia, exprimate într-o altă lucrare a lui, care de obicei este ignorată. Astfel, în “Teoria sentimentelor morale”, lucrare pandant la “Avuția națiunilor” (Djelic, 2006), Smith face câteva precizări, care ne feresc de înțelegerea în două direcții greșite a ideilor sale: de absolutizare a înțelegerii pieței ca un mecanism care acționează automat ca o mână invizibilă (un fel de “*deus ex machina*”) și produce ordine și eficiență, pe de o parte, și de absolutizarea motivației câștigului personal ca unică sursă de motivație și de acțiune economică a omului, pe de altă parte. Astfel, în lucrarea amintită, Smith precizează că piața, ca mână invizibilă, reflectă un plan și o ordine Rațională (adică Divine), iar indivizii sunt legați unul de celălalt prin și în cadrul acestei ordini (ce reprezintă o manifestare a providenței divine). Legat de al doilea subiect, el subliniază ideea că instinctul de conservare al omului este dublat de “iubirea aproapei”, văzută ca “o condiție a propensiunii umane către un statut social și către relații de interdependență, hărăzite printr-un plan divin”. Într-o exprimare a sa și mai explicită:

...oricât de egoist s-ar spune că este omul, există, în mod clar, în natura sa niște principii conform cărora manifestă interes pentru soarta celorlalți, concepând fericirea semenilor ca pe o necesitate, chiar dacă nu obține nimic de aici – decât, poate, o plăcere altru-

istă. (A. Smith, după Djelic, 2006, p.67).

De la un anumit moment istoric însă, atât filosofia politică liberală cât și științele economice, au suferit o alterare a sensurilor inițiale ale întemeietorilor liberalismului politic și economic. Acest derapaj s-a produs în momentul în care viziunea inițială asupra omului a fost mutilată, ignorându-se acea latură a comportamentului uman care-i conferea moralitate, prin raportarea sa specific creștină la celălalt. M.J. Djelic afirma recent:

Considerăm că istoric vorbind, capitalismul a pornit cu un puternic fundament moral, ajungând apoi, într-un fel, “să-și piardă sufletul”, sub acțiunea combinată a mai multor factor (Djelic, 2006, pag.67).

Această evidentă sărăcire a înțeleșurilor despre om ca actor politic și economic era sancționată și de către filosoful politic american, de filiație liberală (nu, marxistă, atenție!) Allan Bloom, într-o carte care a stârnit mare vâlvă la vremea sa, “The Closing of American Mind” (1987), tradusă în România recent (Bloom, 2006). Urmărind evoluția istorică a ideilor liberalismului politic și economic, el sublinia ideea că treptat s-a ajuns la concepția, devenită normă practică, că:

...din punctul de vedere al bunăstării și siguranței omului nu este nevoie de oameni care practică virtuți creștine (vezi “iubirea de aproapele” a lui Smith – n.a.) sau pe cele ale lui Aristotel, ci de oameni raționali, capabili să-și calculeze interesul (linie de gândire urmată și de către M. Weber) și muncitori (A. Bloom, 2006, pag.196).

A. Bloom aprecia că un astfel de comportament reprezenta o ruptură radicală cu vechea viziune a omului despre sine, când acesta se considera o ființă duală,

preocupată deopotrivă de binele propriu și de binele comun. De aceea, profesorul american deplângea această devenire, concluzionând amar că “omul a devenit o ființă care nu mai știe ce este și a uitat motivul pentru care există” (Bloom, 2006, p.196).

Sărăcirea înțelesurilor privitoare la piață, din opera părinților științei economice, au resimțit-o chiar unii dintre cei mai mari economiști contemporani, aparținând unor ramuri ale curentului neoliberal, printre care se numără și J. Buchanan, laureat al Premiului Nobel în anul 1991. Acesta sublinia:

Organizarea de piață, caracterizată prin libertatea de intrare și ieșire pe piață nu asigură, în mod necesar, avuția națiunilor. În absența constrângerilor interne de comportament (date de codul moral, în primul rând cel creștin, vezi și explicitările anterioare din opera lui Smith – n.a.), care să limiteze comportamentul oportunist al persoanelor în căutarea avantajelor diferențiale, piețele nu funcționează bine (cu alte cuvinte, ele nu mai asigură nici eficiența, nici ordinea socială prezumate a le înfăptui n.a) (Buchanan, 1997).

Apariția și concepția despre statul modern în S.U.A. și Europa

Pentru a înțelege viziunile diferite despre statul modern pe cele două continente trebuie să avem în vedere o perspectivă istorică mai lungă, pornind de la întemeierea acestuia. O perspectivă duală asupra modernității ne va ajuta să înțelegem cum s-au format cele două viziuni despre stat, societate și economie (ameri-

cană, respectiv, europeană), pe marginea cărora discutăm. Această perspectivă îmbină analiza evoluțiilor concepțiilor despre viața social-politică și economică la nivel teoretic cu modul de afirmare a acestor schimbări de mentalitate în planul evenimentelor politice ale respectivei perioade istorice.

Modernitatea se afirmă prin abandonarea viziunii medievale asupra vieții, puternic influențată de religia creștină, și care impunea omului o înfrânare a pasiunilor. Aceasta este înlocuită de o alta, modernă, care îl lasă pe om în voia manifestării necenzurate a acestor pasiuni (“balul costumat al pasiunilor” – Nietzsche). După cum se exprimă Leo Strauss: “modernii au construit pe un teren jos, dar solid” (Bloom, 2006, p.198).

Această schimbare de mentalități a adus cu sine și nevoia unor noi forme de reglementare a relațiilor social – politice. Totodată, avansul democrației (în bătălia împotriva privilegiilor feudale – în Anglia, a metropolei- în S.U.A., a absolutismului regal- în Franța), ca formă de structurare a relațiilor politice, joacă, la rândul său, un rol important în schimbarea mentalităților privind afirmarea individuală și, concomitent, în conturarea concepțiilor despre instituțiile statului modern.

Hobbes, ca precursor, Locke și Rousseau ca adevărați întemeietori ai liberalismului politic au afirmat că toți oamenii sunt liberi și egali prin natura lor, având dreptul (noțiune consacrată de Locke) la viață, libertate și proprietate. Aceste idei devin călăuze ale acțiunii politice îndreptate către crearea unor regimuri politice noi. Drept urmare, apar regimurile politice întemeiate pe libertate și egalitate. Revoluțiile burgheze din Anglia (1688) și din America (1776) au fost

purtate astfel în numele libertății și a egalității, ca de altfel și Revoluția Franceză (1789), aceasta adăugând celor două valori și pe cea a fraternității, fapt nu fără consecințe, după cum vom vedea în cele ce urmează. Dar, spre deosebire de primele, Revoluția franceză a dat naștere la un “uluitor evantai de interpretări și de reacții” (Bloom, 2006, p.198), fiind revendicată atât de dreapta, cât și de stânga politică, ajungând a fi sursa construcțiilor politice și economice din toate statele vest-europene (mai puțin Marea Britanie) produse însă ca urmare a influenței curentelor politice de centru-dreapta sau de centru-stânga.

Statul modern urma să aibă, în viziunea primilor filosofi politici (Hobbes, Locke) două funcții principale: producerea securității individuale (prin aceasta înțelegându-se în primul rând apărarea dreptului la viață și la proprietate) și reducerea incertitudinilor în viața socială, prin crearea unor “reguli de joc” comune tuturor membrilor societății. Viziunea asupra modului de generare a drepturilor individuale a fost însă diferită la părinții filosofiei politice. Dacă Locke le considera drept “naturale”, afirmând deci primordialitatea individului în fața statului, (ideile sale regăsindu-se în construcția statală din Marea Britanie și S.U.A.), filozofii francezi, care au inspirat principiile Revoluției franceze, vedeau statul drept sursa de legitimare a drepturilor individuale. Această diferență de înțelegere avea să se perpetueze de-a lungul secolelor ce au urmat, până în prezent, ea generând, împreună cu o viziune diferită asupra motivațiilor umane, și diferențele de înțelegere privind funcționarea relațiilor economice în cadrul societăților moderne (vezi și Rifkin, 2006). Tendința actuală de a vedea în statul “providență”

european doar “un erzaț de socialism” (Preda, 2000, p.102) este doar o simplificare excesivă a unei deveniri complexe.

În fapt, modernitatea se manifestă în Europa (dar nu și în America), înainte de toate, printr-o puternică tendință de secularizare. Din această cauză, statul modern, având ca scop principal asigurarea unei ordini sociale, trebuie să producă, prin diferite mijloace, ceea ce până atunci se considera a fi produsul providenței divine.

Astfel, în “Declarația drepturilor omului și cetățeanului”, document fundamental al Revoluției franceze, drepturile economice și sociale (indisociabile) apar ca o prelungire firească a celor cetățenești. În art.21 al acesteia se afirmă această viziune, în termenii următori:

Dacă adevăratul cetățean nu poate fi decât proprietar, atunci este necesar ca toți cetățenii care nu sunt proprietari să fie făcuți cvasiproprietari, adică trebuie instituite mecanisme care să le dea un echivalent pentru securitate și siguranța pe care le garantează societatea..., și,...ajutoarele publice sunt o datorie sacră. Societatea le datorează cetățenilor nevoiași subzistența, fie dându-le de muncit, fie asigurând mijloace de existență celor ce nu pot munci (Liberalismul, 2000, pag 104).

Această viziune a rămas firul roșu al mentalității europene privind drepturile economice și sociale ale omului. După o perioadă de confruntare cu excesele capitalismului mai curând prin fugă (vezi emigrarea masivă din diferite țări europene în America în secolul al XIX-lea) europenii se orientează apoi, din secolul următor, către instituții politice și structuri sociale -partide socialiste sau social-democrate, sindicate, asociații cooperatiste- care să aibă forța de a obține de la

stat temperarea exceselor capitalismului, prin transferuri guvernamentale ample (Rifkin, 2006).

Treptat însă, această viziune specific europeană a condus la o manifestare excesivă a statului în societate și în economie, manifestare care a alterat performanțele economice ale acestora.

Vrând prea mult să strângă în brațe și să tuteze economia, statul era cât pe ce să o sufocă. Căutând prea mult să tempereze piața, ajunsese să o paralyzeze. Iar oamenii ajunseseră să depindă tot mai mult de niște birocrății ce deveneau pe zi ce trece mai kafkiene. (Albert, 1994, pag.164).

În America, statul modern s-a construit altfel, doar ca apărător al drepturilor la viață și libertate, și deci implicit, al dreptului de proprietate și nu ca și creator al acestora. Spațiul geografic nord-american, extrem de generos ca întindere, a creat posibilitatea, la începuturile existenței sale, de a oferi proprietăți celor îndrăzneți și temerari (vezi și Rifkin, 2006).

Pentru americani, atunci, ca și acum, proprietatea reprezintă principala modalitate de a-și păstra libertatea și mobilitatea, considerate valori fundamentale ale vieții.

Caracteristici ale modelelor economice europene și transformări în structurile acestora

Motivațiile și alegerile actorilor economici sunt ierarhizate diferit între politic, economic și social în diferite societăți și economii naționale, în raport cu ierarhiile specifice de valori existente în acele societăți.

Pentru o abordare sistematizată, anali-

za sistemelor economice pornește de la ierarhizarea specifică a trei sau patru valori, considerate fundamentale pentru orice economie: *libertatea economică, eficiența economică și solidaritatea, sau echitatea socială* (Iancu, 1998), sau *libertate, bogăție, securitate și dreptate* (Strange, 1997).³

Caracteristici ale modelelor

Tipurile de economii europene se diferențiază astfel prin: a) îmbinările particulare de mecanisme regulatorii, respectiv, piețe concurențiale și intervenție statală, b) tipurile specifice de instrumente și politici guvernamentale, c) relații structurate diferit între categoriile de agenți economici.

Vom contura portretul sintetic al celor la care vom face referiri concrete ulterior.

Modelul vest-european (Franța, Italia) a fost întruchipat de economii cu o pronunțată tentă dirijistă, statul fiind nu doar arbitru care stabilește regulile de joc

³ Unii economiști au analizat cum se ierarhizează aceste valori în cadrul unor "modele" reale de economie, asociind fiecărei valori economice o valoare numerică care să ilustreze importanța acordată ei în economia respectivă. Iată, de pildă viziunea unui economist occidental, J. Wieseman, privind această combinație specifică pentru două modele analizate în lucrare, a se vedea subsolul paginii următoare:

Principiul de organizare	Eficiență	Libertate	Echitate
Economie socială de piață (Germania)	3	3	3
Economie anglo-saxonă (SUA, Marea Britanie)	2/3	2	1

Sursa: adaptat după Iancu, 1998, p.608.

din economie, dar și un actor economic important. Sectorul de stat, de dimensiuni relativ importante (inclusiv în activitățile de producție), avea o funcție de antrenare a economiei.

Constituția *Germaniei* postbelice subordona libertatea inițiativei și a proprietății private, pe care le garanta, unor obligații sociale (Tașnadi, 1997), aceste prevederi conturând modelul său specific, *economia socială de piață*. Sau, cu alte cuvinte, statul veghea ca funcționarea piețelor libere să nu producă distorsiuni sociale grave. Un mecanism specific acestor economii este reprezentat de practica cogestiei, formulă de coparticipare a angajaților la luarea deciziilor în cadrul firmelor private. O altă particularitate este faptul că băncile au jucat în acest model rolul de principală sursă de finanțare, spre deosebire de modelul anglo-saxon, unde acest rol este jucat de către piața financiară. Băncile joacă nu doar rolul de consiliere și finanțare a firmelor, ci sunt chiar acționare în cadrul acestora (Albert, 1994). Protecția socială existentă în această economie, de mare amploare, acoperea, totuși, în primul rând, persoanele defavorizate.

Economia de piață contractuală (*Suedia, Finlanda, Danemarca*) se caracterizează prin aceea că sectorul public (de mare amploare în sfera serviciilor) și cel privat cooperează pe baza unor angajamente reciproce în scopul satisfacerii unor cerințe de ordin economic și social, precum: repartiția echitabilă a veniturilor (înfăptuită prin redistribuirea veniturilor, obținute prin practicarea unor impozite marginale înalte pe venit), protecția socială a tuturor membrilor societății (nu doar a celor defavorizați), accesul echitabil la serviciile publice. Un mecanism economic specific îl reprezintă negocierile so-

ciale tripartite-dintre sindicate și patronate, mediate de guvern- având ca prim scop restricționarea polarizării sociale. Eficiența și egalitatea sunt privite ca două fațete complementare ale sistemului economic. Eficiența se considera a fi condiționată de succesul firmelor, expuse atât concurenței interne acerbe (pe piețe libere) cât și concurenței internaționale (prin practicarea unei deschideri externe ample și de timpuriu). În opinia unor economiști, acest tip de economie este, în primul rând o expresie particulară de “relații umane”, care au drept valoare centrală solidaritatea socială (Milner, 1990).

Transformări în structurile modelelor

Transformările sunt vizibile în toate economiile analizate, dar de asemenea, din analiza diferiților specialiști este limpede că, *în același timp*, “modelele” *nu și pierd încă specificitățile* și că există chiar tendința voluntară de a păstra anumite particularități ale acestora. În fapt, modelele europene au suportat presiuni în direcția schimbării nu doar din partea globalizării, ci și dinspre procesul de adâncire a integrării comunitare⁴. Apoi, după cum afirmă specialiștii, anumite schimbări sunt reclamate de progresul științifico-tehnic, care însă, putem considera că oricum reprezintă o componentă a globalizării, fiind un motor al acesteia.

⁴ Nu ne propunem în lucrarea de față, de dimensiuni restrânse, să analizăm implicațiile adâncirii integrării comunitare asupra “modelelor”, deși distingerea celor două tipuri majore de influență – ale integrării, respectiv, ale globalizării – nu este de loc facilă, deoarece deseori acțiunea lor se suprapune, iar o parte dintre obiectivele integrării comunitare s-au conturat ca urmare a presiunii exercitate de forțele globalizării (cum ar fi de pildă cele din Agenda Lisabona).

Se consideră, de regulă, că acțiunea forțelor globalizării conduce la slăbirea autorității statului și la limitarea intervenționismului statal în economie. Dar, unii specialiști au subliniat că fie o astfel de constatare nu este suficient de nuanțată, fie chiar că ea este doar parțial adevărată. Din prima categorie poate fi numit F. Fukuyama (2003), care face distincție între anvergura activității statului în economie și forța sa de acțiune, opinând că, în mod paradoxal, *cu cât funcțiile economice ale statului tind să se limiteze, cu atât trebuie să crească forța sa instituțională* (vezi și Gray, 1999). Explicația unei astfel de necesități este dată de creșterea manifestărilor de violență socială sau de corupție economică (Gray, 1999; Dăianu, 2006). Din a doua categorie face parte L. Weiss (și alții) care arată că, pe de o parte, unele state dezvoltate sunt chiar “moașe” ale globalizării, iar pe de altă parte, că *cele mai multe dintre ele își acomodează instrumentarul intervenționist la noile transformări, renunțând la unele instrumente* (cum ar fi direcționarea creditelor către anumite sectoare sau ramuri industriale), *dar introducând alte instrumente noi*.

Prezentăm în cele ce urmează exemple punctuale din categoria ambelor forme de transformări: atât a celor care ajustează mecanismele economice pentru ca ele să fie consonante cu cerințele globalizării, cât și a celor care încearcă să mențină specificitățile modelelor.

Am optat pentru trei țări, cele mai reprezentative pentru tipurile de modele europene despre care am vorbit anterior: Suedia, Germania și Franța. Pentru a simplifica prezentarea voi preciza de la început că în toate aceste state continuă procesele de dereglementare și privatizare a utilităților și a altor servicii publice, ca

răspuns atât la presiunile globalizării, cât și la cerințele pieței interne unice.

Suedia

Suedia a reușit să îmbine armonios două obiective, nu întotdeauna văzute ca fiind conciliabile: eficiența cu solidaritatea socială.

Astfel, deși se vorbește despre declinul “modelului statului bunăstării sociale”, întruchipat de această țară, ca urmare a scăderii anumitor performanțe economice începând cu anii 80, în prezent Suedia este a III-a țară din topul celor mai competitive economii (propus de *Forumul economic* de la Davos).

Pentru a se situa pe această poziție, Suedia a trecut, din anii 90, la reforme importante. Prima dintre acestea, petrecută la mijlocul anilor 90, este reforma fiscală, denumită “reforma secolului”. Ea a avut drept scop principal reducerea impozitelor marginale pe venit, pentru a reconstrui stimulentele pentru muncă și inițiativă antreprenorială, deteriorate treptat ca urmare a impozitării excesive practicate decenii la rând.

Din anii 2000, se derulează alte măsuri de reformă, acestea fiind generate mai mult de presiunile comunitare și internaționale. Dintre ele, amintim câteva (L'Express, 25 octombrie 2005):

- reducerea numărului funcționarilor publici și evaluarea performanțelor acestora pe principii private; astfel, în ultimii 10 ani, numărul acestora s-a redus cu 45%; totodată s-au introdus principii mai flexibile privind durata contractelor de muncă și remunerarea;
- accentuarea procesului de descentralizare: astfel, cheltuielile privind serviciile publice de sănătate, de educație și culturale au fost transferate în contul autorităților locale, cărora le revine și

- o treime din impozitele pe venituri;
- optimizarea politicii sociale: de pildă, beneficiarii de asigurări de sănătate au în prezent obligația de coplată a facturilor pentru medicamente și pentru servicii medicale (suma anuală cifrându-se între 150-300 euro); de asemenea, o parte din cotizațiile asiguraților sunt investite pe piețele bursiere.

Dar, în același timp, reprezentanți oficiali, vorbesc despre prezervarea modelului. Astfel, J. Palme, director al Institutului de Studii Prospective, precizează: *Nu s-a pus niciodată problema de a renunța la modelul nostru social. Reformele au fost gândite cu un singur scop: să salveze esențialul* (L' Express, 25 octombrie 2005)

Germania⁵

Din anul 2001 a intrat în vigoare o nouă lege a falimentului, potrivit căreia băncile nu mai susțin firmele cu probleme, așa cum procedau anterior, când dețineau participații în cadrul acestora.

În același timp se constată înclinația persoanele particulare de a-și plasa tot mai mult economiile la bursă și nu în bănci, ca până mai de curând.

În pofida multor transformări de adaptare la noile exigențe ale integrării și globalizării, *pilonii modelului renan – consensul și cogestiunea – nu sunt puși în discuție*, susțin numeroase surse de informare. Mai multe exemple arată cum se încearcă păstrarea acestora: de pildă, legea privind cogestiunea a fost actualizată, însă cu scopul de a întări rolul comitetelor de firmă în întreprinderile mici și mijlocii, în domeniul serviciilor și al IT. De asemenea, rolul acestor comitete mixte

este reflectat de faptul că numeroase firme mari germane, la inițiativa acestora au introdus modalități flexibile de acomodare la transformările de pe piața muncii, astfel încât să se păstreze un grad cât mai ridicat de ocupare a forței de muncă. De pildă: Volkswagen a propus crearea a cca. 5000 de noi locuri de muncă, dar remunerate cu salariul minim pe economie; Siemens, pentru a evita concedierile, a propus concedii plătite 3 luni de zile cu 50% din salarii, iar firma Comdirect, în același scop, contracte de muncă part-time, cu salarii reduse cu 20%.

Franța

Intervenția statală rămâne puternică, deși își schimbă forma, marcându-se *“trecerea de la statul acționar la statul regulator”* (Problèmes économiques, 15 noiembrie 2005). Scopul declarat al acestora este *“apărarea identității franceze”* (Problèmes économiques, 15 noiembrie 2005). Iată două exemple în acest sens: blocarea preluării unor firme franceze de către firme transnaționale străine puternice, precum și a delocalizărilor unor firme franceze, pentru evitarea concedierilor, în acest ultim caz. De asemenea, la 13 sept. 2005, președintele J. Chirac propunea *“acționariatul salarial”*, având aceleași scopuri. Astfel, se recomandă preluarea a 5% din totalul acțiunilor firmelor de către lucrători (invitați să economisească sub această formă), astfel încât, prin reprezentarea acestora în consiliile de administrație ale firmelor, să poată fi susținută o politică de menținere a locurilor de muncă.

O expresie a menținerii unei intervenții active în economie a statului este și *proiectul de creare a unor “poli de com-*

⁵ Informații preluate din revistele *Problèmes économiques* pe anul 2003.

petitivitate”⁶, considerat a fi o “reîntoarcere la o politică industrială” (Lindwall, 2006) activă, sume importante fiind alocate de către statul francez pentru îmfăptuirea obiectivelor acestuia (cca. 1,5 miliarde euro pentru perioada 2006-2008, concretizate în credite acordate de ministerele de resort, exonerări de la plata impozitelor și a contribuțiilor sociale pentru anumite firme ș.a.).

Câteva concluzii

1. Tema lucrării ar putea fi astfel reformulată: care este miza confruntării dintre “modelele” economice europene și globalizare?

Globalizarea, după cum am văzut în lucrare, este asociată cu extinderea piețelor libere sau chiar cu “americanizarea” (cu un import de mecanisme economice specifice SUA). Modelele economice europene au numeroase diferențe față de cel american, date în primul rând de amplitudinea și formele specifice de intervenție a statului în economie (în primul rând în sfera securității sociale). Deci, în fapt, confruntarea modelelor economice europene cu forțele globalizării le obligă pe acestea la o reconsiderare a raportului piețe-intervenție statală în reglementarea economiilor lor.

2. Pentru a evalua dacă modelele europene se vor ajusta fundamental la cerințele globalizării trebuia să încercăm să expli-

⁶ Prin poli de competitivitate se înțelege “combinarea, într-un spațiu geografic dat, de firme, centre de formare și de cercetare publice sau private, angajate într-un parteneriat menit să degaje sinergie în jurul proiectelor novatoare”.

căm diferențele dintre spațiul american și cel european, și să evaluăm dacă ele sunt structurale sau doar accidentale. În lucrare s-au avansat răspunsuri la această problematizare din două perspective: a) a opiniilor teoretice și b) a studiului sistemelor economice comparate.

a) Analiza teoretică are ca inimă a dezbaterei viziunea despre raportul piețe – state, ca forme și mecanisme de reglementare economică. În fapt, în toate economiile de piață se regăsesc ambele mecanisme, dar viziunea despre funcțiile lor și rolul lor în economie diferă. Teoriile au analizat și au încercat să răspundă mai multor întrebări cu privire la piețele concurențiale și, respectiv, intervenția statală în economie, ca de pildă: eficiența și limitele fiecăruia dintre ele în crearea bunăstării deodată cu păstrarea libertăților persoanelor, în repartiția avuției și păstrarea echilibrelor economice și sociale, sau cu privire la raportul optim dintre ele.

Teoriile economice elaborate în epoca modernă au răspunsuri diferite la aceste probleme (a se vedea orice lucrare de istorie a gândirii economice). În timp ce curentele derivate din cele clasice sau liberale (sau afine cu acestea) au susținut că piețele sunt mecanismele cele mai eficiente sau chiar unicele eficiente, denunțând intervenția statală ca inoportună, alte curente neortodoxe (le denumesc astfel, deoarece ele reprezintă o grupare foarte heterogenă) au afirmat că intervenția statală este necesară pentru a corecta eșecurile pieței, ba chiar, unele dintre ele au militat pentru un intervenționism activ al statului (cel puțin temporar, în anumite împrejurări istorice sau în anumite sectoare economice). Diferitele curente situate între aceste extreme au desigur opinii mult mai nuanțate pe aceste teme, dar nu ne propunem aici să facem această pre-

zentare. Această largă paletă de opinii teoretice ne obligă să ne punem însă o altă întrebare. Cum ce se explică această varietate, sunt, unele sau altele dintre aceste curente de idei, egal legitime în fața adevărului, sau unele dintre răspunsurile acestora îl denaturează, datorită ignoranței sau aservirii ideologice sau politice? Desigur că există și teorii care denaturează adevărul, dar altele au doar viziuni incomplete sau simplificate despre realitate (Ha Joon Chang, 2001). De asemenea, unele opinii oneste sunt diferite datorită raportării la ierarhii diferite de valori politice sau economice.

În lucrare, am optat pentru o demonstrație a cum se poate denatura sensul unor afirmații teoretice originare prin trunchierea lor, în cazul studiat de mine, ale lui A. Smith, unul dintre părinții științelor economice, deoarece ne raliem opiniei lui A. Sen:

...această îngustare a generoasei perspective smithiene asupra ființelor umane...constituie una dintre deficiențele majore ale teoriei economice contemporane (A. Sen, după Dăianu, 2006, p.103).

b) Din perspectiva analizei economice comparate a sistemelor economice, diferențele dintre modele s-ar explica, în opinia mea, cel puțin din două puncte de vedere, menționate în lucrare: tradiții politice și istorice diferite în cele două zone (S.U.A. și Europa), care au condus la construcții diferite ale statului modern, pe de o parte, și ierarhii de valori cultural-religioase și sociale diferite, cu rădăcini istorice vechi, pe de altă parte.

Astfel, deși se revendică de la revoluții moderne care au promovat aceleași valori (drepturile fundamentale ale omului la viață, libertate și proprietate), viziunea politică despre raportul dintre stat și indi-

vid (o abstracțiune, după opiniile unor specialiști, care a înlocuit persoana, termen mult mai corect pentru a desemna omul), a fost diferită în cele două zone geografice de comparație. În S.U.A. drepturile au fost considerate “naturale” (derivând de la Creator, după afirmația lui Locke; Preda, 2000, p.46), statul fiind creat doar pentru a le proteja. În Europa (mai puțin Marea Britanie), drepturile au fost considerate “cetățenești”, emanând de la stat, acestuia fiindu-i atribuite funcții mai largi (inclusiv acelea de a face transferuri către cei care nu puteau munci, pentru a le da și lor un statut de proprietari “cvasiproprietari”, în terminologia Declarației emanate de Revoluția Franceză).

Studiul ierarhiilor de valori arată limpede că, din punctul de vedere al structurării economiilor, oamenii împărtășesc opinia că cele mai importante sunt libertatea, bunăstarea și solidaritatea socială (sau echitatea). Totodată, se evidențiază și faptul că aceste valori sunt situate pe poziții diferite ca importanță în diferitele sisteme (“modele”), după cum am prezentat în lucrare. Studiile indică, de asemenea, că răspunderea pentru înfăptuirea lor este văzută diferit în cele două societăți, americană și europeană. În societatea americană primează răspunderea individuală (inclusiv pentru solidaritatea socială, înțeleasă ca un act voluntar și independent), în timp ce în cea europeană este prioritară cea colectivă, socială (atribuită statului) (Rifkin, 2006, p.310-314). *De ce ierarhiile de valori sunt diferite în diferitele societăți este însă greu de răspuns.*

3. O altă întrebare inițială a fost aceea dacă în confruntarea cu forțele globalizării modelele economice europene, obligate la transformări importante, își pierd

specificitățile. Analiza întreprinsă de mine până în prezent oferă două răspunsuri:

- ascuțirea concurenței generată de forțele globalizării (și ale integrării, simultan) le-au obligat să extindă procesele de dereglementare și privatizare, să flexibilizeze anumite mecanisme (vezi exemplele din lucrare), măsuri care afectează anumite specificități ale modelelor;

- simultan însă *se încearcă menținerea anumitor particularități* ale mecanismelor economice, deoarece multe dintre acestea sunt date de valorile și tradițiile specifice societăților respective, cu rădăcini istorice vechi, *care conferă, pe de o parte, coeziune societății, și, pe de altă parte, legitimitate autorităților guvernamentale.*

Referințe bibliografice:

- Albert, M., 'Capitalism contra capitalism', Ed. Humanitas, București, 1994.
- Bloom, A., 'Criza spiritului american', Ed. Humanitas, București, 2006.
- Buchanan, J., 'Post-Socialist Political Economy: selected essays', Edward Elgar, Cheltenham, UK, 1997.
- Chang, Ha-Joon, *Breaking the Mould, An Institutionalist Political Economy Alternative to the Neoliberal Theory about the Market and the State*, UNRISD, Social Policy and Development Programme Paper, nr.6, UNRISD, 2001, www.yorku.ca/hdrnet/images/uploaded/chang.pdf
- Dăianu, D., *Derive etice în capitalism*, Dăianu, D. și Vrânceanu, R. (coord.), 'Frontiere etice ale capitalismului', Ed. Polirom, Iași, 2006.
- Djelic, M.J., *Cum și-a pierdut capitalismul sufletul*, Dăianu, D. și Vrânceanu, R. (coord.), 'Frontiere etice ale capitalismului', Ed. Polirom, Iași, 2006.
- Djelic, M.J., *Etat actionnaire versus Etat régulateur*, 'Problèmes économiques', mars 2005.
- Fukuyama, F., 'Construcția statelor', Ed. Antet, 2003.
- Gray, J., 'False Dawn, The Disillusions of Global Capitalism', Granta Books, London, 1999.
- Iancu, A., 'Bazele teoriei politicii economice', Ed. All Beck, București, 1998.
- Joly, J., *Le nouveau modèle scandinave*, 'L' Express', 25 octombrie 2004.
- Preda, C., 'Liberalismul, antologie și note', Ed. Nemira, București, 2000.
- Lindwall, J., *Economic Policy, Social Purpose, Macroeconomic Management in Sweden, 1970-2000*, 'Politiques sociales', nr.3, 2002.
- Lindwall, J., *Le retour de la politique industrielle en France*, 'Dossiers de la documentation Française', mars 2006; www.ladocumentationfrançaise.fr.
- Milner, H., 'Sweden, Social Democratic in Practice', Oxford University Press, 1990.
- Rifkin, J., 'Visul european', Ed. Polirom, Iași, 2006.
- Strange, S., 'State și piețe', Ed. Institutul European, 1997.
- Tașnadi, A., 'Economia socială de piață', Ed. ASE, 1997.
- Weiss, L., 'Mitul statului lipsit de putere', Ed. TREI, 2002.